

Панові Саварі, членові Академії наук

Стерн,
«Трістрам Шенді», р. СССXXII

I ТАЛІСМАН

Під кінець жовтня минулого року до Пале-Руаяля, в ту хвилину, коли, згідно з законом, що захищає оподатковувану пристрась, відчиняються гральні заклади, увійшов якийсь юнак. Не вагаючись довго, він піднявся сходами до гральної зали казино № 36.

— Будьте ласкаві, ваш капелюх! — гукнув йому сухим, сердитим голосом блідий дідок, що тулився в темному кутку за бар'єром, а тепер підвівся, виставивши на світло свою бридку піку.

Коли ви входите до казино, закон насамперед вимагає, щоб ви скинули капелюха. Чи це щось на зразок євангельського символу, попередження з неба? Чи, може, спосіб укласти з вами диявольську угоду, взявши щось у заставу? Чи це для того, щоб примусити вас ставитись шанобливо до тих, хто хоче виграти у вас гроші? Чи, може, поліція, що залазить до всіх гнойовищ суспільства, хоче знати прізвище вашого капелюшника чи ваше, якщо ви написали його на

підкладці капелюха? Чи це робиться, щоб узяти мірку з вашого черепа й вивести повчальні статистичні висновки щодо розумових здібностей гравців? Щодо цього адміністрація дотримує цілковитої мовчанки. Та знайте: ледве ви ступите крок до зеленого стола, як ваш капелюх уже не належатиме вам, а так само й ви самі не належатимете собі: ви під владою Гри — і сам, і ваше багатство, і ваша чуприна, і ваш ціпок та плащ. На виході Гра покаже вам жорстокою уречевленою епіграмою, що не все забрала у вас. А коли до того ж ваш капелюх новий, це буде вам дорога наука, ви дізнаєтесь на гіркому досвіді, що гравцеві треба мати спеціальне вбрання для гри.

Подив на обличчі юнака, коли він отримав жетончик з номером замість свого капелюха, криси якого, на щастя, вже були трохи витерті, свідчив, що він тут іще новачок; та й дідок, що, напевне, вже змолоду погруз у кипучих насолодах азарту, зиркнув на нього знудженим, байдужим поглядом, у якому філософ прочитав би страждання хворих у лікарні, поневіряння банкрутів, протоколи про смерті цілої юрби самогубців, отруєних світільним газом, довічну каторгу, злигодні колоністів у Гуасакоалько. Цей чоловік, чие довгобразе біле обличчя наче свідчило, що він живиться самими желатиновими бульйонами Дарсе, являв собою блідий образ пристрасті, зведеної до найпростіших форм. І зморшки на його виду були відбитком давніх мук; він, певне, програвав свій убогий заробіток того ж дня, коли й отримував. Немов шап, на яких уже не діють удари батога, так і його ніщо вже не вкинуло б у дрож — ні глухий стогін тих, хто виходив із зали, програвшись до решти, ні їхні безмовні прокльони, ні отупілі погляди. Він утратив чутливість. То було ніби втілення Гри. Якби наш юнак придивився до цього сумного цербера, він, може, сказав би: «В цьому серці нема нічого, крім колоди карт». Та він не послухався цієї втіленої поради, вміщеної там, без сумніву, самим провидінням — адже воно надає чогось огидного входам до всіх

брудних кубел. Він рішуче ввійшов до зали, де дзенькіт золота сковував своїми чарами серця, охоплені жадобою. Можливо, цього юнака штовхала туди найлогічніша з усіх красномовних фраз Жана Жака Руссо: «Так, я розумію, що людина може втягнутися в гру; але тільки тоді, коли між нею і смертю вона не бачить нічого, крім свого останнього екю».

Увечері поезія гральних закладів вульгарна, але її ефект нездоланий, як ефект кривавої драми. Зали повні глядачів і гравців, нужденних стариганів, що приплентались туди погрітись, і облич, збуджених оргією, що почалася з вина, а має неминуче скінчитись у Сені. Пристрасті там є донес-хочу, але забатато дійових осіб заважають вам дивитись демонові Гри просто в обличчя. Увечері це справжній концерт, де вся трупа горлає, а кожен інструмент оркестру виводить свою партію. Ви там побачите багато шанованих людей, що прийшли туди шукати розваги й платять за неї, як люди платять за цікаву виставу, ласу їжу, або ж тоді, коли йдуть до якоїсь мансарди, щоб дешево придбати ганебну хворобу й пекуче каяття на цілих три місяці. Але чи зрозумієте ви, який могутній і шалений азарт володіє людиною, що нетерпляче дожидає, коли відчиниться гральне кишло? Між вечірнім і вранішнім гравцями є така сама різниця, як між байдужим законним чоловіком і коханцем, що мліє під вікнами своєї красуні. Тільки вранці туди приходять трепетна пристрасть і нужда у всій їхній жахливій наготі. Ось коли ви можете захоплюватися справжнім гравцем, що не їсть, не п'є, не живе, не думає — так жорстоко мордує його бич програшу за програшем, такий він стражденний, змучений нетерплячкою: коли ж йому випаде нарешті виграш? У цю прокляту годину ви побачите очі, спокійний вираз яких жахає, обличчя, які вас заворожують, погляди, що ніби піднімають карти й пожирають їх.

До того ж гральні заклади такі грізно-принадні тільки зразу, коли починається гра. Як в Іспанії є кориди, а в Римі

були гладіатори, отак само Париж пишається своїм Пале-Руаялем, азартні рулетки якого тішать вас видовищем, де кров рине потоком, але для глядачів у партері нема ризику послизнутися на ній. Спробуйте кинути побіжний погляд на цю арену, увійдіть туди! Яке вбозтво! Шпалери на стінах заяложені до рівня людського зросту, ніщо там не може освіжити душу. В них нема навіть гвіздка, щоб повіситись. Паркет зачовганий, брудний. Центр зали займає один довгастиий стіл. Сукно на ньому витерте золотими монетами, круг столу тісно стоять дешеві стільці з плетеними солом'яними сидіннями, — все виказує дивну байдужість до розкоші в цих людей, що приходять сюди на погибель заради багатства й тієї ж таки розкоші. Такі суперечності виявляються в людині щоразу, коли душа сама роздирає себе надвое. Закоханий прагне одягти свою кохану в шовк, угорнути в м'які тканини Сходу, а сам здебільшого лягає з нею на вбогу постіль. Честолюбець мріє про вершину могутності, а тим часом плазує в болоті лакейства. Торговець, нидіючи в сирій, нездоровій крамничці, споруджує величезну кам'яницю, з якої його сина, що дуже рано стане сладкоємцем, вижене рідний брат, вигравши в нього позов. Та врешті, чи існує щось невтішніше за дома втіхи? Дивна річ! Весь час борючись сама з собою, втрачаючи надію під гнітом лих, а від лих рятуючись сподіваннями на майбутнє, людина в усіх своїх учинках виявляє непослідовність і слабкість. Тут, на землі, ніщо не буває повним, крім нещастя.

Коли юнак увійшов до зали, там уже було кілька гравців. Троє лисих стариганів недбало сиділи круг зеленого стола, їхні обличчя, схожі на гіпсові маски й незворушні, як у дипломатів, свідчили про байдужість душі, про серця, які давно вже забули про трепет, навіть коли ставився на карту недоторканний маєток дружини. Молодий чорночубий італієць з оливково-смаглявим обличчям спокійно спирався ліктями на край столу й неначе прислухався до отих